

Arkeologisk utredning

Ultuna, Ulleråker och Rosendal
Uppsala stad och Bondkyrko socken
Uppland

Av: John Ljungkvist

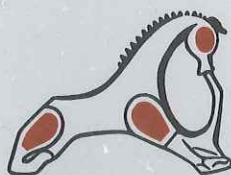
Med bidrag av

Fredrik Hallgren

Lars Sundström

Clas Tollin

Anneli Wallgren

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS

Innehåll

Inledning.....	6
Bakgrund.....	6
Syfte, metod och genomförande.....	6
Topografi.....	7
Registrerade fornlämningar.....	7
Boplatslämningar.....	9
Lösfynd.....	10
Fosfatkarta.....	10
Stenålderslämningar.....	12
Riskområden.....	13
Kulturhistoriska beskrivningar.....	21
Resultat.....	23
Inför vidare undersökningar.....	23
Källor.....	24
Tekniska och administrativa uppgifter	
Bilaga. 1.	Fornlämningsförteckning
Bilaga. 2.	Historisk kartanalys och fältkontroll Ultuna Av Anneli Wallgren och Clas Tollin
Bilaga. 3.	Stenålderslämningar Av Fredrik Hallgren och Lars Sundström

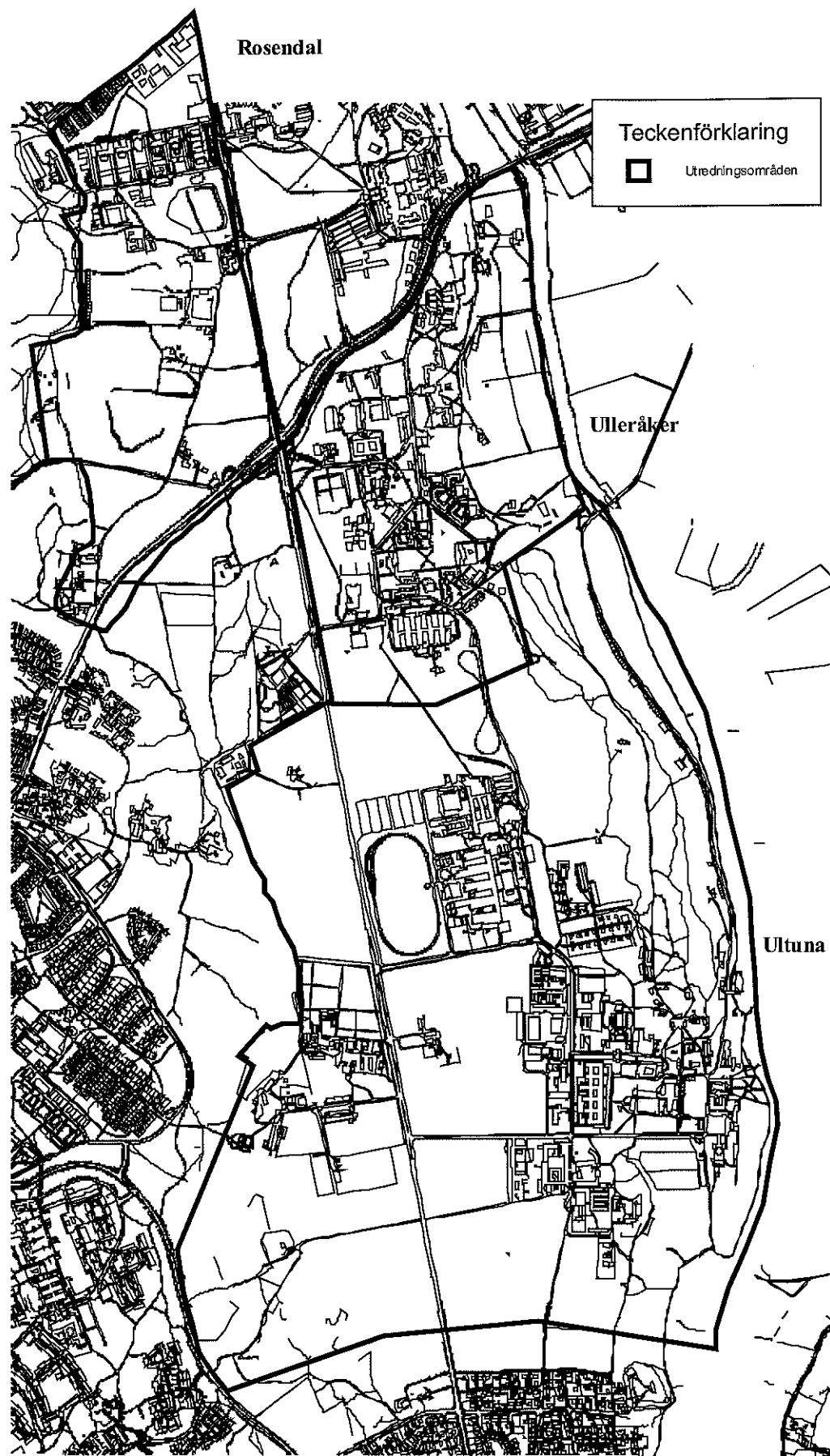

Fig. 2. Undersökningsområdets delområden. Skala 1:20 000.

Inledning

Uppsala kommun har på initiativ av länsstyrelsen i Uppsala län beställt en arkeologisk utredning över områdena Ultuna, Ulleråker och Rosendal i Bondkyrko sn, Uppland. I undersökningen ingick kart- och arkivstudier samt fältinventeringar. Ansvarig för undersökningen var John Ljungkvist, SAU. Framställning av historiska kartöverlägg och tillhörande rapport har utförts av Anneli Wallgren och Clas Tollin vid SLU, institutionen för Landskapsplanering, Avd. för agrarhistoria (se bilaga 2). Undersökningens fältarbeten utfördes under oktober och november 1999 av John Ljungkvist, tillsammans med Jan Henrik Fallgren, Fredrik Hallgren och Lars Sundström, samtliga från Institutionen för arkeologi och antik historia vid Uppsala universitet. Fältarbetet resulterade i 21 nyfunna eller kompletterade fornlämningslokaler. En redogörelse för stenåldersbebyggelse i området har gjorts av Fredrik Hallgren och Lars Sundström (se bilaga. 3). De digitala kartorna framställdes av Karl-Johan Lindholm.

Bakgrund

Delar av utredningsområdet har vid ett flertal tillfällen varit föremål för arkeologiska undersökningar (Se t ex Hildebrand & Hildebrand 1873, Almgren 1905). Andra delar kan ur arkeologisk synvinkel betraktas som helt okänd mark. Idag är området kraftigt präglad av exploateringar, vilket bland annat beror på närheten till Uppsala stad. Från att i hög grad ha varit orörd mark har det under 1900-talet skett en explosion av bebyggelse i området. Exempelvis var Ulleråkerområdet närmast obebyggt fram till 1900-talet. I Ultunas fall har bebyggelseexpansionen varit bevisligen förödande för fornlämningarna. En utredning av detta slag är därför ett ytterst angeläget och viktigt led i att bevara och/eller undersöka vad som återstår av fornlämningar i området.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med utredningen var att peka ut riskområden inför framtida exploateringar. Områdena har bedömts utifrån resultaten från arkivstudier och fältundersökningar. Arkivstudierna inbegrep registrering av kända fornlämningar och lösfynd samt en genomgång av arkivhandlingar från Antikvariskt topografiskt arkiv (ATA) Uppsala universitets museum för fornsaker (UMF), Upplandsmuseet (UM) och Statens historiska museum (SHM).

Fältundersökningarna bestod dels i en övergripande inventering av hela utredningsområdet, dels i två mindre specialinventeringar. De mindre inventeringarna avsåg att lokalisera lämpliga lägen för stenåldersboplatser respektive agrara lämningar. Efter inventering och arkivgenomgång sammanställdes resultaten digitalt med riskområdena markerade på Uppsala kommuns grundkarta.

Topografi

Området kan betecknas som typiskt mellansvenskt, med andra ord topografiskt varierat. Idag domineras det av fyra naturliga och ett mänskligt element.

1. Åsen
2. Moränhöjder
3. Sandområden
4. Lerområden
5. Bebyggelse

Utredningsområdets landskap är övervägande brutet. I Ultuna finns ett större lerområde som omges av moränhöjder, åsen och Fyrisån. Norrut är terrängen mer varierande, med stora distinkta sandområden som skapats av utsköljda sediment från åsen. De olika topografi-elementen rymmer samtliga fornlämningar av varierande karaktär. På lerområdena finner man exempelvis främst järnåldersboplatser och på ås- och moränhöjderna är gravar de mest frekventa fornlämningarna.

Registrerade fornlämningar

Huvuddelen av de registrerade fornlämningarna finns i Ultuna. Detta är en följd av att området varit kraftigt utnyttjat av människor ända sedan bronsålder. Ulleråker och Rosendalsområdet har få registrerade fornlämningar vilket beror på att de varit närmast obebyggda från järnålder och fram till 1900-tal. Det finns dock mycket som pekar på att de varit bebodda under stenålder och äldsta bronsålder. Under denna tid var dock fornlämningar som exempelvis rösen och skärvstenshögar ovanliga, vilket gör boplatser och gravar svåra att upptäcka vid en inventering.

På översiktskartan över fornlämningarna i området är fornlämningstyperna markerade med olika symboler och skrifferingar. Definitionen på de olika typerna är i vissa fall flytande då en säker bestämning inte är möjlig att presentera. Exempelvis kan en pincett tolkad som en boplatzindikation egentligen härröra från en förstörd grav. Om läsaren vill få närmare information om varje fornlämning finns denna på Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, Upplandsmuseet eller Länsstyrelsen.

Teckenförklaring			
	Utredningsområden		Gravfält
	Enskilda boplatzindikationer		Boplatser
	Torp och gårdslägen		Stenålderslägen
	Boplatser sentida		Sandmark
	Enskilda gravar och skärvstenshögar		Störning
	Övrigt	Bymark	
	Hålvägar-stensträngar		Malma
	Bebyggelsekoncentrationer 1600-1700 tal		Hammarby
	Sentida boplatzområden		Ultuna
	Fossil åkermark		

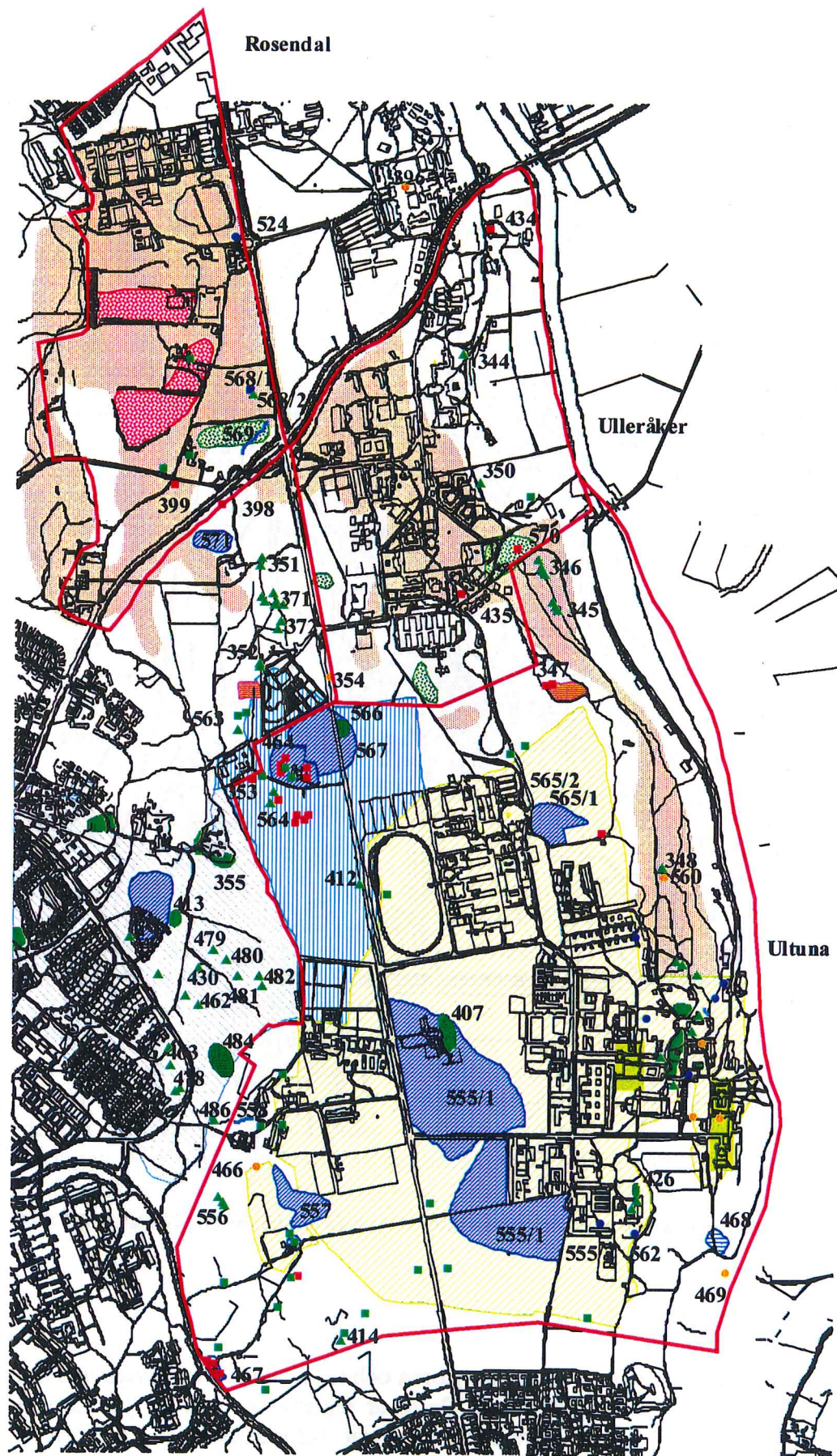

Fig. 4. Undersökningsområdets fornlämningar inlagda med Uppsala kommuns grundkarta som underlag. Skala 1:20 000.

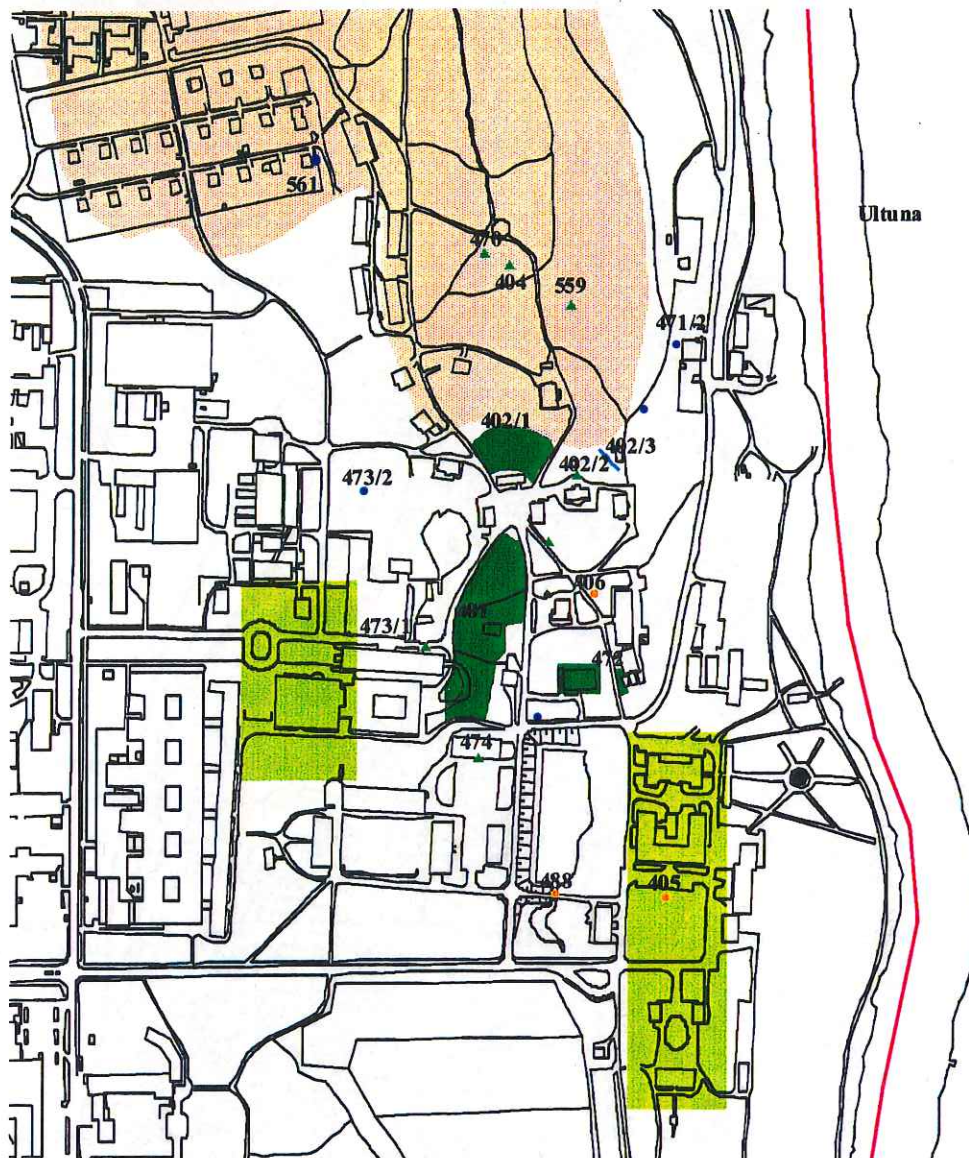

Fig. 5. Fornlämningar och bebyggelseområden i Ultunas centrala campusområde. Skala 1:6000

Boplatzlämningar

De fornlämningar som upptar de största ytorna och till skillnad från övriga inte brukar avteckna sig ovan mark är boplatserna. Dessa är registrerade utifrån fynd antingen i åkermark eller i rotvältor och andra markstörningar. Kännetecknande för boplatser är förekomsten av skärvig eller skörbränd sten och fynd som med stor sannolikhet är förhistoriska eller medeltida, t ex brända ben och bränd lera, flinta, keramik, brynen osv.

Boplatser är vid en inventering svåra att upptäcka i mark som inte är plöjd, vilket försvårar bedömningen av riskområden. Detta gäller i synnerhet bebyggda områden. Att områden är bebyggda kan tas som argument för att fornlämningarna redan är förstörda. Men det kan finnas en hel del i ytor mellan bebyggelsen och under grunt schaktade ytor som exempelvis parkeringsplatser. Här kan senare års undersökningar i Gamla Uppsala användas som exempel (Anund & Göthberg 1998).

Lösfynd

Majoriteten av lösfynden härstammar från det största gravfältet i Ultuna (Raä 401, 402, 471, 472, 473, 474) och består av vapen, smycken, keramik osv. från förstörda gravar. I enstaka fall är fyndangivelserna så pass bra att fyndplatsen kan användas i tolkningen av gravfältets utbredning. I vissa fall kan lösfynden även indikera boplatser. Så gott som samtliga föremål härrör från yngre järnålder, det finns emellertid ett par medeltida fynd, bland annat ett svärd (UMF 1044) och ett spänne (UM 7706).

Lösfynd från resten av utredningsområdet är tämligen få. Från Marieberg i Rosendalsområdet finns en spjutspets och ett fragmentariskt ringspänne från vikingatid (UMF 3928, 4710). Runt Grindstugan i samma område har ett antal stenåldersfynd hittats, bland annat en båtyxa (UMF 2245, Sundquist 1953, s. 119).

Fosfatkarta

Under åren 1935-39 lät institutionen för allmän jordbrukslära utföra karteringar av Ultunas åkermark, vilket resulterade i jordartskartor över alven och matjorden, samt en fosfatkarta över åkermarken (Torstensson & Eriksson 1941). Fosfatkartan bygger på en kartering som gjordes i matjorden och inte i alven, något som brukar eftersträvas vid arkeologiska fosfatundersökningar. Proverna har tagits var 25:e meter, vilket är ett fullt tillräckligt avstånd för arkeologiska syften. Att karteringen indikerar bosättning syns i sambandet mellan Ultunas 1700-talstorp och förhöjda fosfatvärden. Därmed borde det även finnas ett samband mellan höga fosfatvärden och förhistorisk och medeltida bebyggelse. Fosfatvärdena stämmer även bra överens med den troligaste placeringen av den medeltida och vikingatida byn. För denna utredning har områdena med fosfatgradtalen 300-600 och över 600 beaktats. Dessa har bedömts som användbara för att lokalisera bosättningar.

Stenålderslämningar

I Uppsalas närhet har ännu inga stenålders- och äldre bronsåldersboplatser hittats och undersökts. Det finns dock mycket starka indikationer på förekomsten av sådana. Utredningsområdet ligger på en "halvö" som omgärdas av Hågaåns och Fyrisåns dalgångar. I utredningsområdet har bland annat en båtyxa från stridsyxekultur hittats vid Grindstugan i Rosendalsområdet (UMF 2245). I Norby har fragmentet av en stridsyxa, en enkel skafthålsyxa, en dolk samt två flintbitar påträffats i ett begränsat område (UMF 5674). Från Sunnersta finns en enkel skafthålsyxa (UMF 5765), från Graneberg en flintdolk (UM 23325) och i Malma har en enkel skafthålsyxa hittats (UM 20335). Slutligen har det i anslutning till Raä 371, strax väster om Ulleråker, påträffats två håleggade yxor i diabas samt en härd (ATA Dnr 3392/81).

Vid planeringen inför utredningen noterades det att stora sandförekomster fanns både i Ulleråker- och Rosendalsområdet. Sandområden i kombination med höjden över havet gjorde att stenåldersboplatser antogs finnas i områdena. Då så väl Ulleråker- som Rosendalsområdet inte är uppodlade planerades två mandagars provrutegrävning för att söka efter eventuella stenåldersboplatser. De stenålderssakkunniga fann emellertid att de lämpliga lägena för stenåldersboplatser omfattade mycket stora ytor. Den avsatta tiden ansågs därför vara för liten och arbetet koncentrerades till att få en topografisk uppfattning över området och markera ut särskilt lämpliga lägen för stenåldersboplatser (se även bilaga 3). För att belägga respektive utesluta boplatser bör utredningen därför kompletteras med systematiska provrutegrävningar. Detta motiveras av följande:

1. Ett antal fynd av stenålderskaraktär finns i och i närheten av utredningsområdet.
2. Förekomsten av sandområden i kombination med nivån över havet är boplatserindikerande.
3. Stenålderslämningar kan svårigen konstateras och definitivt inte avgränsas via en inventering. Detta kan endast göras via provrutegrävningar.

Riskområden

Med utgångspunkt i utredningens resultat har primära riskområden markerats med snedskraffering. Med detta avses fornlämningarnas utbredning i ett område som innehåller så väl registrerade fornlämningar som möjliga fornlämningar. Sekundära riskområden innehåller inte registrerade fornlämningar men bedöms kräva antikvarisk behandling vid exploateringar. Dessa områden har markerats med horisontell skraffering.

Det måste understrykas att denna utredning inte kan finna samtliga fornlämningar i utredningsområdet. Detta gäller i synnerhet områden som idag inte är plöjda och där fornlämningarna inte syns ovan mark. Det gäller även åkermark som är svårinventerad på grund av växtlighet. Även om utredningen pekar ut ett antal fornlämningar och uppskattar utbredningen av dessa kan den inte användas som en säker mall. Det kommer fortlöpande att krävas en diskussion om arkeologiska insatser vid varje enskild exploatering. I många fall krävs därför fördjupade utredningsinsatser såsom provrutegrävningar och sökschakt för att finna fornlämningarna. Detta gäller särskilt stora ytor inom Rosendals- och Ulleråkersområdet som idag vare sig kan riskområdesbedömas eller släppas. De riskområden som definitivt bör beröras av utredningsinsatser är område 1, 2, 4, 10, 11, 16 och 17. I Ultunaområdet finns det stora riskområdesytor som ej ligger i direkt anslutning till registrerade fornlämningar, alternativt består av konstaterade torplägen. Sökschaktningar över hela området skulle bli mycket kostsamma och därför bör dylika insatser hållas vilande inför konkreta exploateringsplaner. Det bör i sammanhanget betonas att fornlämningarnas närmare utbredning skall avgöras först vid en förundersökning. Riskområdena kan inte till 100% förväntas täcka fornlämningarnas utbredning.

Vad gäller platserna för de dokumenterade torpen har det placerats en schablonmässig 30-meters riskzon runt varje torpläge. Därmed täcks den yta som byggnader i anslutning till torpet kan ha omfattat, och en marginal finns för förskjutningsfel i de historiska kartorna. Torplägen i anslutning till registrerade fornlämningar har inkorporerats i större riskområden.

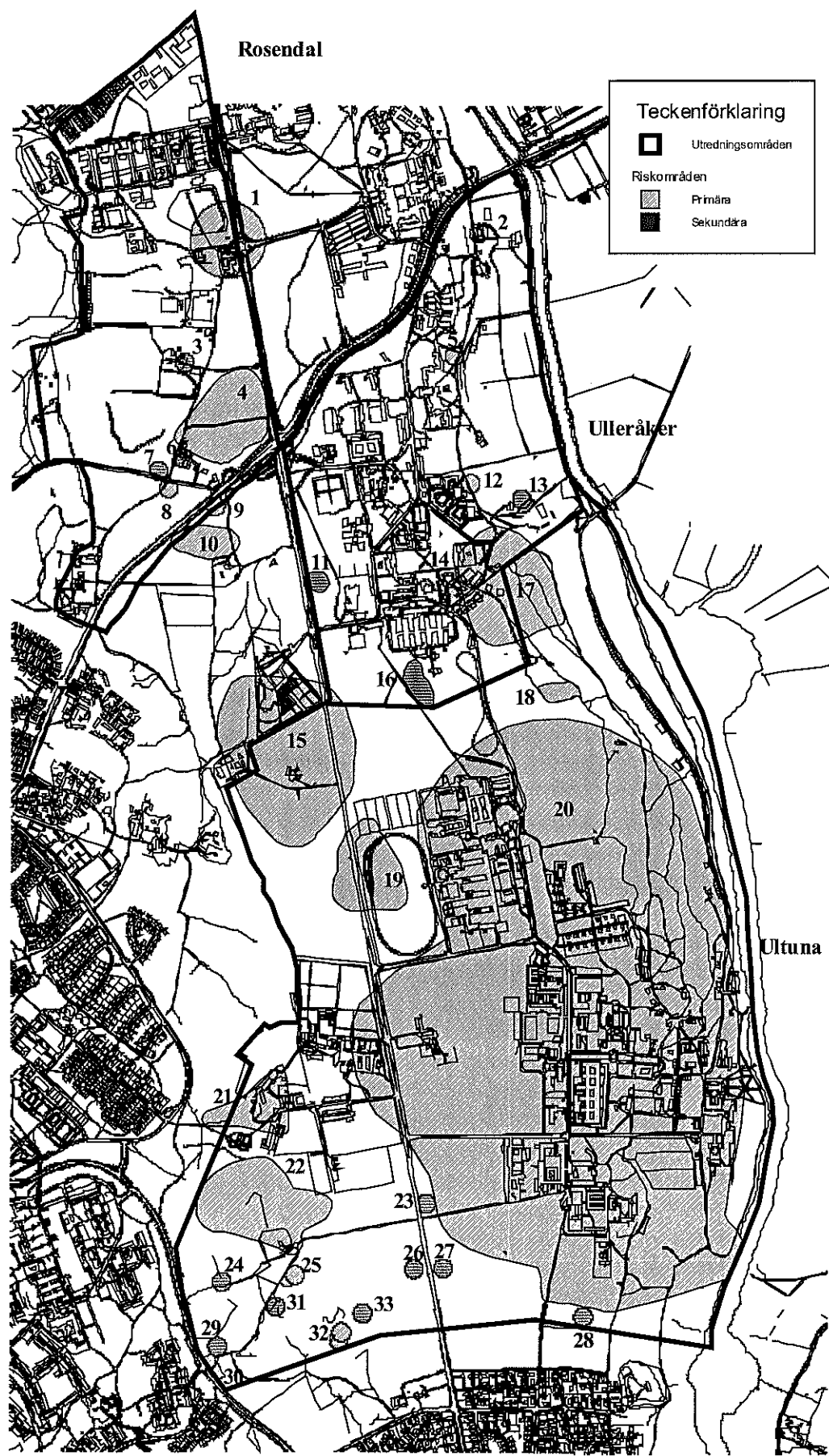

Fig. 7. Riskområdena inlagda på underlag av Uppsala kommuns grundkarta. Skala 1:20 000.

Område 1. Stenåldersfynd runt Grindstugan, Rosendal. I området omkring Grindstugan har flera yngre stenåldersfynd, bl.a. en båtyxa gjorts (Raä 524, Sundquist 1953, s. 119). Fynden indikerar en mellan-neolitisk boplats, alternativt gravar från stridsyxekultur.

Riskområdets storlek: För att dels täcka området fynden har hittats i och dels utbredningen av en eventuell boplats har ett 250 m brett riskområde satts ut.

Område 2. Kvinnliga avdelningar, Uppsala hospital, Ulleråker. Riskområdet är baserat på en kulturhistoriskt märklig byggnad (Raä 434).

Riskområdets storlek: Riskområdet sträcker sig på kartan 30 m från byggnaden för synliggöra den kartografiskt. Riskområdet gäller alltså endast byggnaden och inte omgivningen.

Område 3. Torp, Karlberg. Området utgörs av läget för torpet Karlberg som finns utmärkt på 1835 års karta över Uppsala stads åkergräde (B70-1:30). Torpet kan härröra från 1700-talet. Utredningen har inte konstaterat några synliga lämningar av torpet.

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en buffertzona på 30 meter runt torpläget.

Område 4. Boplats, stensättning, hålväg, Kronoskogen. Detta område är under 1600-talet och framåt en del av kronoskogen. Här har en boplats, möjliga stensättningar samt en hålväg hittats (Raä 568, 569). Strax söder om fornlämningarna finns ett mycket lämpligt boplatsläge för en stenåldersboplats utmed ett möjligt äldre strandhak. Det är därmed sannolikt att Raä 568 fortsätter söderut.

Riskområdets storlek: Området är fastställt på grundval av de registrerade fornlämningarnas utbredning och deras relation till det topografiska boplatsläget.

Område 5. Hög och höglignande lämning, Ulleråker. Riskområdet baseras på en registrerad gravhög (Raä 344). Strax bakom Ulleråkers sjukhus har även en höglignande lämning registrerats men inte R-markerats. Om högen är en grav kan detta betyda att ytterligare gravar finns i närområdet.

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med utgångspunkt från den registrerade högen och den höglignande lämningen.

Område 6. Skogsvaktartorp, Rosendal. Området utgörs av läget för ett skogsvaktartorp som finns utmärkt på 1835 års karta över Uppsala stads åkergräde (B70-1:30). Torpet kan härröra från 1700-talet. Troligtvis är torplämningarna helt förstörda av modern bebyggelse.

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en buffertzona på 30 meter runt torpläget.

Område 7. Torp, Rosendal. Området utgörs av läget för ett torp som finns utmärkt på 1835 års karta över Uppsala stads åkergårde (B70-1:30). Torpet kan härröra från 1700-talet.

Riskområdets storlek: Området är placerat med en buffertzon på 30 meter runt torpläget.

Område 8. Husgrund, Rosendal. Området är markerat med utgångspunkt från en sentida husgrund (Raä 399). Runt lämningen har fornminnesinventeringen noterat igenväxta gamla odlingar.

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en buffertzon på 30 meter runt bebyggelselämningen.

Område 9. Husgrund, Rosendal. Området är markerat med utgångspunkt från en sentida husgrund (Raä 398). Runt lämningen har fornminnesinventeringen noterat igenväxta gamla odlingar.

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en buffertzon på 30 meter runt bebyggelselämningen.

Område 10. Boplatsindikation, söder om Vårdsättravägen. Strax utanför utredningsområdet lokaliserades en skärvstensförekomst i åkermark (Raä 571). Eventuellt försätter förekomsten in i skogsmarken öster och väster om åkermarken. Ca 150 m sydost om förekomsten finns registrerade skärvstenshögar.

Riskområdets storlek: Den konstaterade skärvstensförekomsten ligger i åkermark intill utredningsområdet. Då förekomsten avgränsas av skogsmark kan den mycket väl fortsätta västerut in i utredningsområdet.

Område 11. Boplatsläge, västra Ulleråker. Området ligger i skogsbevuxen moränterräng och har bedömts som ett lämpligt läge för en stenåldersboplats.

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en 30- meters buffertzon runt boplatsläget.

Område 12. Stensättningsliknande bildning. Området utgörs av en urschaktad stensättningsliknande bildning på ett höjdrön (Raä 350). Lämningen kan vara en grav vilket kan innebära att ytterligare gravar finns i närområdet

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en buffertzon på 30 meter runt lämningen.

Område 13. Torpet Sandviken, Ulleråker. Området utgörs av läget för torpet Sandviken som finns utmärkt på 1732-35 års karta över Ultuna (B7-25:1).

Riskområdets storlek: Riskområdet är placerat med en buffertzon på 30 meter runt torpläget.

Kulturhistoriska beskrivningar

Ultuna

Ultuna nämns i det skriftliga källmaterialet första gången år 1221. Med sina tio gårdar är det en av de största byarna runt Uppsala (DMS 1:2, s. 65f). Majoriteten av gårdarna ägs vid medeltidens slut av kyrkoinstitutioner men även frälse- och skattegårdar finns representerade. I början av 1600-talet avvecklas byn och Ultuna görs om till ett kronogods med herrgårdsbyggnad (Hebbe 1936).

De äldsta konstaterade fornlämningarna inom Ultuna ligger på höjderna i byns västra delar. Här finns i anslutning till Malma och Gottsunda ett markant komplex med gravar och skärvstenshögar från bronsålder och äldsta järnålder. Troligtvis har denna bebyggelse dragit sig längre österut efter hand som landhöjningen fortsatt, för att till slut koncentreras i anslutning till åsen.

Järnåldersbebyggelsen i öster har varit mycket omfattande. Detta indikeras bl a. av flera gravfält varav det centrala består av flera hundra gravar. Olof Rudbeck uppger i på sin tid att *där äro tilfinnandes öfwer 700 Ättebackar* (Rudbeck 1679-1698). Om uppgiften stämmer är detta ett av de absolut största gravfälten i Uppland. Gravfältet är idag mycket skadat men allting tyder på att det varit ovanligt stort (Ljungkvist manus 1).

Att det varit en omfattande bebyggelse understryks även av boplatserna som hittats i området. Dessa lämningar stämmer i sin tur mycket väl överens med fosfatkarteringen som utfördes på 1930-talet. Den bild som framträder kan exempelvis jämföras med konstaterade boplatzområden och gravfält i Gamla Uppsala (Ljungkvist, manus 2). Liksom i Gamla Uppsala framträder ett stort, närmast sammanhängande boplatzområde, som delvis omgärdas av gravfält. Situationen för fornlämningarna i Ultuna påminner om den som rådde i Gamla Uppsala omkring 1990. Vid denna tid hade det i Gamla Uppsala gjorts en mängd mycket små utgrävningar och fynd hade sporadiskt samlats in på olika platser. Var bebyggelsen låg och hur denna var strukturerad var dock okänt. Historikern Sigurd Rahmqvist såg en stor vikingatida by framför sig, vilket baserades på det medeltida källmaterialet och antalet gravar i Gamla Uppsala. De påföljande årens undersökningar visade att Gamla Uppsala mycket riktigt rymmer en mycket omfattande forntida bebyggelse. Det samma gäller antagligen för Ultuna. Troligtvis har majoriteten av Ultunas bebyggelse varit placerad parallellt med åsen i vad som idag utgör campusområdet. Här finns de högsta fosfatvärdena, det stora gravfältet och troligtvis har en väg gått parallellt med åsen ända sedan förhistorisk tid (Ljungkvist manus 1)

Det omfattande fornlämningsområdet visar att Ultuna varit en betydande plats i järnålderns samhälle. Det var i Ultuna som de första av Mellansveriges rika båtgravar dök upp och här hittats ett stort antal vapengravar och lösfynd av vapen. Under en hög har den största kända förhistoriska båten i Mellansverige lagts ner och i högen påträffades något så ovanligt som en guldgubbe, en fyndkategori som bara påträffas på platser med aristokratisk anknytning. Möjligtvis utgör fyndet något så unikt som ett båtoffer.

Fynden, gravar, bebyggelsens storlek och ortnamnet pekar på att detta är ett område med särskild karaktär. Det har varit ett stormannasäte, kultplats, stor by, kanske ett

administrativt och judiciellt centrum. Kort sagt har detta varit en mycket betydelsefull plats, en av de viktigaste i Uppsalaområdet efter Gamla Uppsala.

Hammarby

I det skriftliga källmaterialet nämns Hammarby första gången år 1302. Under hela tiden förefaller Hammarby bestå av en skattegård och utjord som flera gånger byter ägare (DMS 1:2, s. 49).

Före utredningen fanns inga förhistoriska lämningar registrerade i anslutning till Hammarby. Utredningen har visat att förhistorisk bebyggelse representerad av gravar och även en boplats finns i anslutning till den historiskt dokumenterade bebyggelsen. Detta antyder att den medeltida byn har anor tillbaka till järnålder. Skärvstenshögen nordväst om den historiska bebyggelsen pekar på att även bronsålderslämningar kan finnas i området.

Rosendal

Området var före utredningen närmast tomt på registrerade fornlämningar, men har nu kompletterats med flera nya sådana. Dessutom har ytor som sannolikt innehåller fornlämningar konstaterats.

Det finns inga belägg för att området varit bebyggt under medeltid. På 1699 års karta över området (B70-1:10) är de nordligaste delarna och ett område strax öster om nuvarande Marieberg uppodlade. Sydöstra delen var en del av Kronåsparken. På 1835 års karta (B70-1:30) har den odlade ytan ökat i omfång och det finns tre torp som möjligtvis uppförts redan under 1700-talet.

De enda järnåldersfynden består av en spjutspets och ett ringspänne från vikingatid, som båda skall ha hittats i Marieberg (UMF3928, 4710). Synliga järnålderslämningar saknas dock helt. En hålväg i den sydöstra delen av området (Raä 569) kan då den saknas på historiska kartor definieras som medeltida eller äldre. I samma område som en möjlig stensättning (Raä 568:2), påträffades tre små bitar bränd lera och tre brända ben under en rotvälta (Raä 568:1). Dessa indikerar en boplats som troligtvis är förhistorisk. Det topografiska läget, jordmånen fyndet gjordes i och bristen på synliga gravar i närområdet, pekar på en stenåldersdatering. En annan trolig stenåldersboplats eller grav finns runt Grindstugan där bland annat ett båtyxa hittats (Raä 524).

Ulleråker

Under 1600-1700 talet är Ulleråkersområdet i det närmaste helt obebyggt och består förutom ett område intill Fyrisån av skog. Den enda registrerade bebyggelsen utgörs av torpet Sandviken. Sydväst om Sandvikentorpet hittades vid inventeringen en husgrund med ett möjligt spisiröse (Raä 570)

De enda förmodat förhistoriska lämningarna i det egentliga Ulleråker består av Raä 344 och 350, en hög respektive en möjlig hög. På åshöjden intill Ulleråkers sydligaste del finns en koncentration med gravar av äldre järnålderskaraktär (Raä 345, 346). Troligtvis är detta de ovan mark synliga delarna av ett större sammanhängande gravfält. Antagligen finns det en boplats i gravfältens närhet. Det är emellertid sannolikt att sådan delvis förstörts av sentida bebyggelse (riskområdesbedömning av gravarna med omgivning, se område 4).

Precis som för Rosendalsområdet antyder stora sandområden, höjden över havet och topografin att stenåldersboplatser kan finnas i området. Tre områden markerades som särskilt lämpliga boplatslägen. Två av dessa låg utanför det sammanhängande sandområdet. För att säkert kunna finna eller utesluta förekomsten av stenåldersboplatser behövs systematiska provrutsgrävningar. Den kraftiga exploateringen i området medför dock att stora delar inte kan undersökas närmare.

Resultat

I utredningsområdet finns det sammanlagt 65 fornlämningslokaler registrerats, av dessa blev 21 stycken upptäckta eller reviderade i samband med utredningen. Med utgångspunkt från fornlämningarna, de historiska kartorna och fosfatkarteringen har sammanlagt 33 riskområden konstaterats. Detta är områden som SAU anser kräver särskild prövning med stöd av KML (kulturminneslagen). I riskområden med horisontell skraffering har fysiska spår av fornlämningar inte kunnat konstateras, de bör dock inte uteslutas inför framtida exploateringar.

Utredningsområdet innehåller ett stort antal fornlämningar som spänner över ett vitt tidsspänn. Det är ett mycket varierat utredningsområdet som så väl topografiskt som fornlämningsmässigt innehåller det mesta man kan finna i denna del av Uppland.

Utredningen har inte bara resulterat i att riskområden markerats ut. En sammanställning av tidigare registrerade fornlämningar i kombination med nyfunna sådana, har bidragit till en tydligare kulturhistorisk förståelse av området. Vi vet nu att Hammarby har förhistoriskt ursprung, att Ultunas stora förhistoriska bebyggelse kan beläggas via konstaterade boplatser, samt att det finns starka belägg för stenåldersboplatser i Uppsala stads närhet.

Enligt kulturminneslagen har alla fornlämningar samma skydd, men det finns områden som är särskilt intressanta ur kulturhistoriskt och vetenskapligt hänseende. Bland sådana områden ingår Ultuna som varit ett av Uppsalaslättens mer betydande platser under järnålder. Det som tills dags datum hittats är fullt jämförbart med internationellt kända platser som Vendel och Valsgärde och inte minst Gamla Uppsala. Vi vet dock mycket lite om området och med tanke på den kontinuerliga exploateringen är det ytterst viktigt att återstående information i marken bevaras eller undersöks.

Inför vidare undersökningar

En slutsatserna av utredningen är att enbart inventering inte är ett fullgott instrument för att konstatera fornlämningar i området. Därför krävs kompletterande utredningsinsatser, främst i form av provrutegrävningar, men även sökschakt med grävmaskin.

Det område som i första hand bör undersökas med provgropar är Rosendalsområdet, men provgropar är till viss del även nödvändiga i Ulleråkersområdet.

I främst Ultunaområdet finns förmodade boplatseytor i anslutning till fornlämningar vilka bedömts som riskområden. Detta gäller exempelvis område 17 och 20. I de fall

som ytorna ej ligger i direkt anslutning till registrerad fornlämning kan en fördjupad utredningsinsats i form av utredningsschakt bedömas som nödvändig för att få ett bättre underlag för vidare förundersökningar.

Källor

Kartmaterial:

Lantmäteriakter LMV forskningsarkiv Gävle

A4:5-8 1635-36

A4:11 1635-36

A18:7-8 1690

B7-9:1 1713

B7-14:3 1765-67

B7-25:1 1732-35

B7-28:1 1773

B70-1:10 1699

Språk och folkminnesinstitutet (SOFI), Uppsala

Fornminnesregistret Upplandsmuseet, Uppsala

Litteratur

Almgren, O., 1905. En egendomlig båtgraf vid Ulltuna. *KVHAA:s månadsblad 1900-1905*. Stockholm

Anund, J & Göthberg, H. 1998. Nya perspektiv på Gamla Uppsalas kulturlandskap – byläget och Norra Gärdet. Arkeologiska förundersökningar 1996 och 1997, Riksantikvarieämbetet. *Gamla Uppsala – centralplats och omland*. Uppsala

Dahlbäck, G. mfl. 1984. *Det medeltida Sverige. Uppland 1:2*. Stockholm.

Hebbe, P. 1936. *Några blad ur Ultunas äldsta historia*. (Särtryck Kungl. lantbruksakademiens handlingar och tidskrifter). Stockholm.

Hildebrand, B E & Hildebrand, H., 1873. *Teckningar ur svenska statens historiska museum. Första häftet*. Stockholm

Häringe Frisberg, H & Göthberg, H. 1998. *Två boplatser från järnålder vid Bredåker i Gamla Uppsala*. UV Uppsala Rapport 1997:34. Uppsala

Ljungkvist, J., Avhandlingsmanus

Ljungkvist, J., Den förhistoriska bebyggelsen i Gamla Uppsala (manus)

Lundqvist, L & Stibeus, M., 1999. Från Saleby till Lidköping: från land till stad? *Forskaren i fält*. Stockholm

Rahmqvist, S., 1986. Gamla Uppsala by-Upplands största. *Från Östra Aros till Uppsala. Uppsala stads historia VII*. Uppsala